

Responsumok tudástókéje

Ezekiel Landau prágai rabbi döntvényeiről

Bányai Viktória kötete

Bizonyosan van, s lehet is számos tudásterületi szakkönyv, melynek ellensége az idő, az újabb művek és újabb kérdések sora, a ráakódó problematikák rengetege és a másképp-értelmezések újdonsága. S van, lehet időt állóbb, friss mivoltát történeti értékén túl a megértés határain túlra kisugárzó tárház is, melynek az idő csupán mestere, féltő megmentője, védő gesztussal serkentője is, a tudomány pedig megértő hallgatója inkább, mint ellenérdekelt értelmezője. A tudományok újszerűségi harcában ezért messze nem egyenlő eséllyel indulnak a korok teremtményei..., vagy inkább talán úgy pontos ez: vannak tudásterek, melyekben épp nem a pillanatnyi, hanem az időbeli hat érlelő módon. Ilyenek között is kézenfogva jár a történeti tudás és a forrásismeret, mely teremtője is, befogadó híve is a szakterületi nóvumoknak, s egy új opusz nem elvesz, inkább gyarapítóan fölmagasztal mindent, mit az idő megőrzött.

Ezt a fajta teremtő tudást, értelmező és megértő módot leljük meg szinte oldalanként abban a kötetben, melyet az MTA Judaisztikai Kutatóközpontja hozott ki éppen tíz esztendeje, s melynek nemcsak elévülhetlensége válik érdemévé, hanem a kútforrások értékbecslése révén a módszertani, ismeretelméleti és örökségesítési szerepköre is. Bányai Viktória a szerzője annak a sorozatkezdő kötetnek, mely a Komoróczy Géza szerkesztette Hungaria Judaica kiadványok 22. opusza, s egyúttal első mű is a hazai héber kútforrások 18. századi válogatásából. A kötet címe visszafogottan, de mintegy minden formalitást elárul, ami könyvészeti téren elsőként szem elé kerülhet: *Ezekiel Landau prágai rabbi (1713–1793) döntvényeiről. Magyarországi adatok.*¹ Ugyanakkor, amit emögött a futó pillantással észre sem vehetünk, az több szintéren is korszakos. A kötet maga – amúgy szinte csak egy kiadvánnyal több a polcon, egy művel eredményesebb egy kutatócsoport intézményi életében, s talán erőteljes becsléssel érdekelhet vagy szolid száz embert egy mindennapi magyar olvasói millióban... – éppenséggel ezt a nehezen vagy alig felszínesen indokolható képzetet több szinten is megcáfolja. Ennek hiteléül pedig kéretik követni lapozgatásomat, mely bizonyonnyal nem lehet bölcsebb, mint a kimódolt figyelem és türelmes megértés egy változata, de semmiképpen sem lehet a mű igazán érdemi fölbecsülése. Ennél tudniillik éppen adattárnyi pompájában nemcsak gazdagabb, de értelmező mivoltában is az annotált kútforrások legmélyebb és legbölcsőbb tudástartományába kell kerülnie a szakkönyvek polcán és a historikus forráskiadványok körében, viszont ennek belátásához a magányos lapozgató nemcsak kevés, ámde halandó mivoltában esélytelen is...

Mint könyv, judaisztikai adatforrás, már első szintjén is betölti a hagyomány-és tudás-átadás tradicionális feladatát. Egy nem alaposan ismert, eddig érdemben nem fölőrt forrásanyagot tesz közzé és értelmez, magyaráz, jegyzetel végig. Vagyis ekképpen is teljesíti a zsidó tudáshagyomány, az örökség-hagyás és kulturális értékközvetítés legalapvetőbb funkcióját, melyet írott, nyomtatott, közreadható lejegyzés egyáltalán betölthet. Az „add tovább fiaidnak” tartalma sem akármilyen, hisz ez esetben a 18. század egyik legjelesebb, mintegy meghatározó örökséggel bíró rabbijának tekintélyes mivoltát, konvenció szerinti tudástókéje átadását, az askenázi zsidó világ prágai működés módját mutatja be és értelmezi az átadás révén. Olyan

---

¹ Héber kútforrások Magyarország és a magyarországi zsidóság történetéhez. 18. század, I. MTA Judaisztikai Kutatóközpont, Budapest, 2008., 160 oldal

tekintély szavait, aki az osztrák kormányzat előtt is Csehország főrabbiaként elismert, s nem csupán a zsidóság egyik kiváló képviselője volt, hanem jesiva iskolájában százak kapták meg tanításainak legjavát, példáját és mintakészletét – nem csoda hát, ha hívei országnyi területen működve azután szinte legfőbb jóváhagyóként fordultak tanácsért egykori tanítójukhoz, midőn hitéleti kérdésekben mindennapi döntések értelmező magyarázatára reméltek útmutatást. A prágai rabbi *Noda bi-Jehuda* című két kötetben megmaradt responsum-gyűjteménye 855 választ tartalmaz a beérkezett levelekre adott válaszokkal, s ebből készült Bányai Viktória tüneményes válogatása. Az összes válaszlevél mintegy egynolcada csupán a teljes anyagnak, de ezek Magyarországról érkezett kérdésekre adott válaszokat tartalmaznak, harminchárom magyarországi település életmód- és értékrendi intim világát fölidéző jelenségek tükröként, melyek egyben a XVIII. század harmadik harmadának legtöbb jelentős zsidó közösségét is tükrözik. Bányai Viktória érdeme tehát itt éppen az, hogy valamiféle „tudásrégészet” belső világába vezeti olvasóit, föltárva a leleteket, elhelyezve mindezek tudáskörnyezetét, társadalmi kontextusait és dokumentálható adat-értékeit abban a milióban, ahol ténylegesen is működtek – áttételesen tehát e forrásanyag helyét, a hitközségi mindennapok problémáit, az érintett társadalmi csoportok életvilágát vetíti a háttérbe, s nemegyszer olyan személyiségek bemutatásával (példaképpen a Magyarország kortörténetéhez kapcsolódó személyek, negyvenhét rabbi, tudós, jeles közszereplő nevének regisztrálásával is), akik nélkül mintegy derengő vakfolt lenne sok szempontból ez a közösségi világ az adott időszakban.

Bányai munkájának e forrásközlések révén mintegy újabb rétege az egyes hitközségek belső, intim életének megjelenése, a helyi kapcsolatok, a helyi társadalom viszonyrendszerének szituatív leírása. Tegyük hozzá: az írásbeliséget becsben tartó kultúrák, így a közléshagyományban írott források alapján értelmező-közösségi létben zajló életmód is nagy mértékben támaszkodik önnön értékrendjének, konvencióinak forrásaira és ezek értelmezéseire, így ilyen esetekben a konkrét gyülekezetek több száz éves hagyománya éppen a lejegyzésekben, perekben, közügyi döntésekben, vád- vagy védbeszédekben, rabbinikus örökséget tisztelő döntésekben őrzik meg azt az alakzatot, mely nélkül saját múltjuk is sötét folt maradna. Ekképpen a lokális közösségek, hitközségek forrásbázisai (melyek sajnálatos köztörténeti zúzódások közepette nemegyszer tűz, pogrom, kisajátítás, felszámolás, elüldözés közben igencsak megritkultak), éppen ebben a formában nyerhetik vissza önnön tudásforrásaikat, önbecsülésük és identitásuk alapjait-támaszait, de egyben annak az emlékezetpolitikai univerzumnak is ennek révén válnak részeivé, melyek a zsidóság mentális örökségét hordozzák. Így e kötet nemcsak kútfő, hanem egzakt példatár is a zsidó gondolkodás történeti megjelenítéséhez, alapanyag a közösségi döntések, autonómiák, rabbinikus hagyományok analíziséhez, a hagyománykövetés etnikai kisebbségi és vallási kisebbségi forrásháttéréhez, egyúttal a létmódok és helyi hitközségi históriák kanyargós útjainak követéséhez is.

Bányai munkája a legszikárabb-legszigorúbb olvasó számára is egyértelműen szakkönyv. S ha nem épp tömegek számára, akkor is, a tudomány, az átadható örökség, a megértő olvasat számára..., utóbb már szinte nélkülözhetetlen dokumentumként, látható örökségként, hordozható tanításként is. E mivoltát nemcsak kemény borítós, elegánsan és követhetően tipografált, szakkérdések és példatári keresések számára is mutatókkal, forrásjegyzékekkel megoldott fejezetek, angol kivonat, illusztráció-jegyzék szolgálja, de mindezek elrendezettsége is azt a tudományos precizitást tükrözi, amivel ilyesmit illik és érdemes is csinálni. A korabeli litográfiák és vízfestmények tónusában megidézett Landau-portré a címlapon, meg a hátoldali szertartásra hívó templomszolgá ábrázolása nemcsak korban és tónusban,

hanem mintegy liturgikus keretben tartja a kötetet. A jó ízléssel formált kiadvány nemcsak láttatja, visszaigazolja a beltartalom fontosságát, hanem megadja méltóságát, súlyát, mintegy jelentőségét is. Az eligazító előszó a szövegközlés módjait, a héber szövegek készülését, a partner múzeumok és értelmezni segítő kollégák (köztük is belső címlapon kiemelve Shlomo J. Spitzer) szerepét hangsúlyozva további méltóságot ad a műnek. A Bevezetés, mely Landau munkájának mint magyar történeti forrásműnek bemutatását vállalja (15-21. old.), valamint Landau döntvényeinek lajstroma, a rövidítések és írásmódok táblázatai lényegében csak kontextusba helyezik a tényleges döntvény-válogatást (35-146. old.), a mutatók pedig zárják a kötetet.

Kevéssé eltúlozva: maga a kötet is azonnal sugallja, hogy nem valamely gyűrött papírdarab muzealizált látványával van dolgunk, hanem tekintélyes gyűjteményből válogatott, magyar vonatkozású forrásanyagról beszélhetünk, melyben a települések listája – ahonnan címzett levelek Landau tanácsáért folyamodtak, s ahová válaszokat (responsum) írt –, önmagában is tekintélyes városi-kisvárosi körképként jelzik, hol éltek meghatározó számban zsidó közösségek és főleg hogyan éltek, milyen gondjaik, eseteik voltak, mire kerestek szaktudósi választ, milyen kihívásokkal kellett számoljanak életük során. A válaszok ekként személyhez szóló tanácsok, judaisztikai és estleírásokban gazdag értelmezési elvek szakrális normáit követik: jobbára ismertetik a kér(d)ő levélben fölvetett problémát, majd a judaisztikai irányelvek értelmező részei követik ezeket a kor írásmódjával (és persze héber eredeti szövegrészekkel is), majd Bányai kiegészítései pontosítják a hely, idő, értelmezési mód, problematika, szakrális szabályok, közösségi értékrend jelentőségében mérhető válaszmódot, variánsok variációit, szituatív állapotokat. E harminchat írásos forrásanyag persze nem mind evidensen kortörténeti jelentőségű, s nem egy szinte intim módon személyes is, ahol a tudósi válasz a helyzetismeret révén szinte „baráti” segítséggel bővül, tanítói biztonsággal szolgálva a lehetséges jó gyakorlatok gyűjteményét. E responsumok közreadása nyilvánvalóan nemcsak az utókor vállalása, hanem a gyülekezeti élet elemi része is volt vagy lehetett volna, miképp a bibliamagyarázatok, hitéleti útmutatók, egyházi jogi szakszövegek között is megannyi más vallásfelekezetet őriz ilyeneket.

Meggyőző, s nem csupán a judaisztika szaktudományi konvencióit követő e kiadvány, emellett korántsem kizárólag a judaizmus, a szakrális tudások, a szaktörténeti vagy egyházhistóriai érdeklődésű olvasók-érdeklődők számára érdekes. Maguk a „jogesetek”, ügybajos kérdések a kötetben szinte úgy tükröznek társadalomtörténeti kontextusokat (türelmi adó felosztásának elvei Pozsonyban, sabbatiánus szokások Rohoncon, borotválkozás félünnepen, tisztátalan asszony elválasztása, óbudaiak viszálya a mikve vízmelegítése körül, válás küldött útján, régi zsinagóga lebontása Dunaszerdahelyen, összeöntött borok ügye Szentgróton, lengyel bevándorlók erkölcsi életvitele, váltólevél Nagykarolyban, stb.), hogy nem kell mögéjük vetíteni minduntalan a kor, a létformák, a döntési helyzetek, a tekintélyelvek, a rabbinikus iratok értelmezési gyakorlatainak ezernyi példáját, mégis ott ül a szövegek mélyén sok kötetnyi Singer-regény, kánonjogi eljárás mód, korrajzi elem vagy ilyesmi korabeli értelmezése. Források forrása tehát e könyv, értelmezések értelmező megjelenítése, annotációk annotálása is, egyben a döntvény mint hitéleti tudáskészlet foglalatának gazdag forrástára, a hazai judaisztikai örökségfeltárás egyik kiemelkedő alapműve is. Tudástőke, mely épp a nyilvános közlés, a megtartó emlékezet, a megörökített tényanyag révén lesz közössé, miután kötetbe foglalták. Mert hát első és vitathatatlan érdeme Bányai Viktória munkájának mégiscsak ez, a kincsestár megnyitása, s értékeinek felmutatása...

A.Gergely András